

Kültürel Mirasın Entelektüellere Etkisi: Ziya Gökalp ve Âmiran Kurtkan Bilgiseven Üzerine Bir İnceleme

Ziya Gökalp's Effect on Intellectuals: The Case of Âmiran Kurtkan Bilgiseven

Nuran KIZMAZ ÖZTÜRK*

Özet

Ziya Gökalp, Türk sosyolojisinin şekillenmesinde önemli bir figür olup, toplumsal dönüşüm üzerine geliştirdiği yaklaşımlar kendisinden sonraki entelektüelleri derinden etkilemiştir. Bu etkilenmenin belirgin biçimde gözlemlendiği isimlerden biri de Âmiran Kurtkan Bilgiseven'dir. Bilgiseven, Gökalp'in milli kimlik, eğitim sosyolojisi, yöntem ve kültürel yaklaşım konularındaki görüşlerinden etkilenmiş ve çalışmalarında bu etkileri yansıtmıştır. Özellikle milli kimlik, modernleşme, eğitim ve sosyolojik yöntem üzerine yaptığı araştırmalarda Gökalp'in düşüncelerine sıkça referans vermiştir. Eğitim sosyolojisi alanındaki eserlerinde toplumsal yapı ve eğitim arasındaki ilişkiyi incelerken, Gökalp'in milli kimlik ve eğitim anlayışını temel almıştır. Benzer şekilde, modernleşme sürecine yönelik çalışmaları, Gökalp'in Türkiye'deki yapısal dönüşüme dair tezlerinden etkilenerek şekillenmiştir. Ayrıca, "Türk Milliyetçiliği ve Sosyolojik Temelleri" adlı eserinde, milliyetçiliğin sosyolojik boyutlarını analiz ederken Gökalp'in milliyetçilik kuramlarından faydalanmıştır. Bu çalışmada, Âmiran Kurtkan Bilgiseven'in temel sosyolojik yaklaşımları ve Ziya Gökalp'ten etkilendiği noktalar toplumsal bütünleşme ve kültürel yaklaşım bağlamında ele alınacaktır. Araştırmanın temel amacı, Gökalp'in, kendisinden sonra gelen sosyologlar üzerindeki etkisini derinlemesine inceleyerek, Türk sosyolojisindeki sürekliliği ve düşünsel aktarımı ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Ziya Gökalp, Kültür, Toplumsal Bütünleşme

Abstract

Ziya Gökalp is a pivotal figure in the development of Turkish sociology, and his approaches to social transformation profoundly influenced subsequent intellectuals. Âmiran Kurtkan Bilgiseven is among the thinkers in whom this influence is most evident. Bilgiseven drew heavily on Gökalp's views regarding national identity, the sociology of education, methodology, and cultural theory, and these influences are reflected throughout his work. In his research on national identity, modernization, education, and sociological method, he frequently engaged with Gökalp's ideas. In his studies of the relationship between social structure and education, Bilgiseven adopted Gökalp's conceptualization of national identity and education as a foundation. Likewise, his analyses of modernization were shaped by Gökalp's theses on structural transformation in Turkey. Furthermore, in his work Turkish Nationalism and Its Sociological Foundations, Bilgiseven employed Gökalp's theories of nationalism to examine the sociological dimensions of nationalist thought. This study discusses the main sociological approaches of Âmiran Kurtkan Bilgiseven and the ways in which he was influenced by Gökalp, particularly in the contexts of social integration and cultural theory. The overarching aim is to demonstrate the continuity and intellectual transmission within Turkish sociology by tracing Gökalp's influence on later generations of sociologists.

Keywords: Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Ziya Gökalp, Culture, Social Integration

* Dr. Öğr. Üyesi, Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Bölümü, nurankizmaz@bayburt.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3913-8501

Giriş

Ziya Gökalp 20. yüzyılın başlarında Türk düşünce dünyasına derin izler bırakan, milli kimlik ve toplum yapısı gibi konularda etkili kuramlar geliştiren bir sosyolog ve fikir adamıdır. Gökalp aynı zamanda kültür, eğitim ve modernleşme hakkındaki görüşleri ile de kendisinden sonra gelen birçok düşünürü etkilemiştir. Bu isimlerden birisi de Türkiye’de sosyolojinin gelişmesine önemli katkıları olan Âmiran Kurtkan Bilgiseven’dir. Akademiye önemli katkıları bulunan Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun halefi olarak görülebilir (Bora, 2017). Âmiran Kurtkan Bilgiseven’in hocası olan Fındıkoğlu fikirlerinde Ziya Gökalp’ten etkilenmiştir.

Ziya Gökalp milli-inşacı ve uyuşmacı modelin ilk temsilcisidir. Gökalp’in izinden giden Hilmi Ziya, Mümtaz Turhan ve Fındıkoğlu öncüllüğünde yaptığı milli inşacı Türk sosyolojisi Âmiran Kurtkan, Erol Güngör, Orhan Türkdoğan’dan oluşan grup tarafından ekolleştirilmiştir. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Türk sosyoloji tarihinde iz bırakan sosyologlar arasında yer alır. Fındıkoğlu Ziya Gökalp’in siyasi ve sosyoloji anlayışına yakın hatta devamcisidir. Fındıkoğlu’nun öğrencisi olan Bilgiseven de milli-inşacı modelin din sosyolojisindeki temsilcisidir. Bilgiseven Batı dünyasında cereyan eden bilim-din çatışmasının bütün toplumlar için genellemeyeceğini örnekler vererek savunmuştur (Arslantürk ve Konuk, 2008). Fındıkoğlu’nun öğrencisi olan Bilgiseven Gökalp’in izinden giderek Türk-İslam kültürü sentezinin değerlerine önemli atıflar yapmıştır. Böylece ele aldığı konularda toplumsal gerçekliğin betimlenmesi ve çözümlenmesi noktasında kendine has üslubu ve yaklaşımı ile alanında önemli bir yer edinmiştir. Çalışma yelpazesini çok geniş tutan Bilgiseven, sosyolojinin hemen hemen her dalında eserler ortaya koymuştur. Toplumumuzda var olan değerlerin üzerine inşa edilmiş bir gelecek tasavvuru kurarak gelişmiş bir toplum olma yönünde sağlam köprüler kurmuştur. Gökalp’in hars ve medeniyet kavramlarına yaptığı vurgu Bilgiseven’in milli kimlik ve eğitim hakkında görüşlerinde kilometre taşı olmuştur.

Âmiran Kurtkan Bilgiseven

Prof. Dr. Âmiran Kurtkan Bilgiseven, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi öğretim üyelerindendi. Faaliyet sahası sosyoloji ve yan dallarıdır. Ord. Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu’nun asistanlığını

yapmıştır. Sosyoloji alanında yüzlerce makale ve kitap yayımlamış olan Kurtkan, entelektüel kapasitesi yüksek ve verimli bir değerdir. Eserlerinde okuyucuya iyi bir fikir jimnastiği yaptırmaktadır. Sosyal yapı ve değişimle ilgili birçok konuda eser vermiştir (Erkal, 2008). Erkal'ın (2008) ifadesi ile;

“Yüksek bir muhakeme gücüne, tasnif ve sentez kabiliyetine sahipti. Rahmetli Ord. Prof. Dr. Z. F. Fındıkoğlu'nun tabiri ile verilerden, bulgulardan ve malzemedan iyi helva yapabilen bir ilim adamıydı. Kendisiyle görüştüğünüzde ufkunuzu açar, ele aldığınız konuya çok boyutlu bakmanızı sağlardı. Parça-bütün ilişkisini iyi kurardı. Batı Dünyası'na has ilim-din çatışmasının bütün toplum ve zamanlar için genellenemeyeceğini belirtir; Türk kültür ve medeniyet tarihinde ilim-din bütünleşmesinin somut örneklerini verirdi. Eserlerinde soyut ve somut arasında anlamlı ilişki kurulduğundan okuyucu tercüme kokusu almaz ve ülke gerçeklerinden de kopmazdı. Rahmetli Fındıkoğlu'nun tabiriyle milli endişe sahibi; bilgiyi, toplumu ve ülkesi için kullanabilen bir ilim adamıydı.”

Âmiran Kurtkan Bilgiseven, Türk sosyolojisi için önemli bir akademisyen olmasının yanı sıra oldukça üretken bir sosyologdur. Dönemin klasik düşünürlerinin dışına çıkarak milli bir çizgiyi takip etmiş ve Batı'nın değer yargıları, kalıpları ve kavramları ile Türk Toplumunun incelenmesinin yanıltıcı olacağını düşünmüştür. Bilgiseven, Türkiye'deki problemlere Türk toplumunun kendi dinamikleri ile çözümler sunmaktadır (Karaman, 2012).

Bilgiseven'in akademik olarak çalışmış olduğu konular dönemsel olarak üç başlıkta toparlanabilir. İlk döneminde, eğitim ve din sosyolojisi gibi konularda Batı'da yapılan sosyolojik çalışmalara atıflar yaparak teorik çerçeveyi pratikle desteklediği çalışmalar yapmıştır. İkinci döneminde, Türk Toplumunun yapısı ve manevi değerler ile ilgili problemleri İslami kavramlar ile sosyolojik kavramların birleşimi ile Türk-İslam kültürünün canlanması yolunda çözümlemeler içeren çalışmalar yapmıştır. Üçüncü döneminde ise din, ahlak ve tasavvuf üçgeninde yoğunlaştığı görülmektedir.

Bilgiseven genel sosyoloji dışında din sosyolojisi, eğitim sosyolojisi, iktisat sosyolojisi gibi sosyolojinin alt dallarında da eserler vermiştir (İnan, 2013). Bilgiseven tasavvuf, ahlak, laiklik gibi konulara sosyolojik kavramları ve Türk-İslam kültürü çerçevesinde yüklediği anlam-

lar ile açıklamaya çalışmıştır. Örneğin, sosyal bütünleşme kavramını *fark+cem=tevhit* şeklinde formüle etmiştir. (Karaman, 2012) Bilgiseven'e göre sosyal yapı olan aileden devlete hatta uluslararası ilişkilere kadar unsurlarla ütün arasında bir bağ olduğunu ve bu bağın insanın ve kainatın varlığını koruduğunu belirtir (Bilgiseven, 2003). Cemsiz fark ve farksız cem anlayışları kişisel olarak bireye olumsuzluk oluşturduğu gibi milletler arası hukuka da engel olacağını belirtir (Bilgiseven, 1989a). Bilgiseven, bu kavramları sosyolojideki fert ve cemiyet kavramları ile ilişkilendirmektedir (Demirçin Efe, 2014).

Ziya Gökalp'in Âmiran Kurtkan Bilgiseven Üzerine Etkileri

Ziya Gökalp'in muhayyilesini anlamak için içinde yaşadığı dönemin problemlerini anlamak gerekmektedir. Gökalp yaşadığı çağın ve toplumun sorunların çözümlerine yönelik Doğu ve Batı dünyasından düşünürlerin eserlerini okuyarak başlamıştır. "Bu ülke nasıl kurtulur?" temel sorusu üzerine çağdaşları gibi yoğunlaşan Gökalp bu soru ve çözümü çerçevesinde yaklaşım ve düşüncelerinin merkezini oluşturmuştur (Çelik, 2006).

Gökalp modern Türk milletinin doğuşu, Osmanlı-Türk Toplumundaki sosyal yapı değişimleri gibi konular üzerine sadece sosyal yapının tarihi tecrübesi çerçevesinde çözümlemek yerine, Durkheim, Sorel ve başka Fransız sosyologlarının teorilerine uyarlamıştı (Karpas, 2002). Gökalp'in hayatına bakıldığında bu tür bir tercihin nedeni otorite ile olan bağlantısında aranabilir.

Ziya Gökalp düşüncelerinde kısmi olarak ayrıştığı noktalar olsa da en çok Emile Durkheim'ın görüşlerinden etkilenmiştir. Fındıkoğlu'na göre Ziya Gökalp sadece Durkheim'ın görüşlerini almamış aynı zamanda toplumun sorunlarına da uyarlamış ve toplumsal kuralların yayılarak kuvvetlenmesine etki etmiştir (Bilgiseven, 1988a). Gökalp, mutasavvıf ve İslam filozoflarından da etkilenerek "Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak" sentezini oluşturmuştur (Gökalp, 1976). Gökalp toplumu "aynı dili konuşan, aynı terbiyeyi gören ve aynı dini, ahlaki, bedîî mefkûrelere bağlanan insanların meydana getirdiği cemiyet" olarak tanımlamaktadır (Gökalp, 1977). Gökalp, toplumun istikameti için düzen fikrinin çok önemli olduğuna inanmaktadır. Aynı zamanda dayanışmanın getirdiği bir kolektif şuur çerçevesinde ferdin toplumun bir uzvu gibi toplum çerinde tefani olacak bir psiko-

lojik saikle hareket etmesi gerektiğine inanarak toplumu ferde öncelemektedir. (Bilgiseven, 1988b)

Fındıkoğlu ve Gökalp arasındaki farkı fert ve cemiyet dengesi açısından dine verdikleri önemde gözükmektedir. Gökalp'in şahsiyet ve ferdiyet ile ilgili düşüncelerini Bilgiseven'in şu tespitleri ile özetlemek mümkündür; "her cemiyet terbiye, taklit ve telkin vetireleri ile kendi kültürel taleplerine kendi doğru ve yanlış standartlarına örflerine kurumlarına ve kıyamet hükümlerine uygun düşen davranışları benimsemek suretiyle alaka ve tutumlarını belirli tarzda geliştirdiği bir aza tipi yaratır ki bütün bu değerlerin aşılması ile ortaya çıkan bu tip ve o cemiyette yaygın olan şahsiyettir (Bilgiseven, 1982)."

Bilgiseven'e göre Gökalp'in dini toplumda nereye konumlandığına ilişkin görüşleri oldukça önemlidir. Ona göre; Gökalp, Durkheim'in batı için ürettiği toplumsal üretimlerden etkilenecek dini dayanışmanın yerini toplumsal dayanışmaya bıraktığı fikrini benimsemiştir. Bilgi Seven'e göre Batı aleminde Hristiyanların ilim-din çatışması çerçevesinde olan gelişmeler Ziya Gökalp'te içtimai-ahlaki endişeleri bir süre taşımasına sebep olmuştur. Fakat Bilgiseven'e göre batının bu hikayesinin Türk toplumuna tekabül eden bir karşılığı yoktur. Ona göre Türk toplumunun mayasını oluşturan tasavvufun kozmos ile ilişkisini sürdürme gayreti Osmanlının son dönemlerine kadar devam etmiştir. Akabinde tasavvuf içerisinde yozlaşma ile yabancılaşıma gerçekleşse de bu tasavvufun özüne ile ilişkilendirilemez. Âmiran Kurtkan 'ın tasavvuf ile ilgili görüşleri de onun sosyolojisini anlama noktasında oldukça önemlidir. O mistisizm ile tarikatı birbirinden ayırır.

Kültürel Yaklaşım, Milli Düşünce ve Eğitim

Ziya Gökalp modern Türkiye'nin kuruluşu aşamasında önemli bir rol oynamış, toplumsal dönüşümü anlamaya yönelik sosyolojiyi işe koyarak yapısal bir çerçeve sunmuştur. Gökalp'e göre bir medeniyetin her millette aldığı hususi şekiller vardır, bunlara 'hars' denir. Gökalp sistemi gereği 'kültür' kavramını değil onun yerine Arapçada 'ekmek, biçmek' anlamına gelen 'harese' kelimesinden 'ekin-ürün' anlamına gelen 'hars' kavramını tercih etmiştir (Arslantürk, 2022). Ona göre toplum sadece kültürel öğeler ile açıklanabilir. Toplumsal birlik ve beraberliğe bireyin katkıda bulunması da oldukça önemlidir. Bilgiseven

de toplumsal yapı ve toplumsal değişim üzerine yapmış olduğu çalışmalarında Gökalp'in kavram tipolojisine sıklıkla başvurmaktadır. Özellikle toplum ve millet ilişkisini ele alırken 'hars' ve 'medeniyet' kavramlarını tartışır. Böylece Gökalp'in sosyolojiyi millî değerler ile harmanlamaya ve bağdaştırma çabalarını kendi çalışmalarına entegre ederek Türkiye'nin kendine özgü koşullarına sosyolojik analizlerinde yer vermiştir.

Kültürün birçok tanımını yapmak mümkündür. Bizatihi ontolojik varlık olarak insanın dışındaki kalan her şeyi kültürün bir parçası olarak ele almak mümkündür. Sosyal bilimlerde Taylor'ın kültür tanımı en çok rağbet gören tanımdır; "bilgiyi, imanı, sanatı, ahlakı örf ve adetleri, ferdin mensup olduğu cemiyetin bir parçası olması itibariyle kazandığı ihtiyaçlarını içeren girift bir bütündür." Bilgiseven'e göre kültür, sosyal grupta hazır olarak buldukları sosyal değerleri özümsemeleri, sosyal-fiziki çevreyi yorumlamaları ve vahiy emirlerinin anlaşılması- yaşaması sonucu meydana gelir.

Ziya Gökalp'in düşüncesinde milliyetçilik modernleşme anlayışının temel argümanıdır. Gökalp'e göre millî kimlik, halkın gelenekleri, dili ve tarihi kökleri ile şekillenir. Batılılaşma ve kültürel özgünlüğü destekleyen ve fikirlerinin ana postulatını oluşturan "Türkleşmek, İslamlaşma, Muasırlaşmak" mottosu bu iki dikatomi arasında denge arayışından oluşmuştur. Bilgiseven'in sosyolojik analizlerinde Gökalp'in bu yaklaşımının derin izlerini görmek mümkündür. Gökalp'in millî birlik ve toplumsal bütünleşme konusundaki fikirlerinden yola çıkarak kültürel kimlik ve çağdaşlaşmanın nasıl birlikte ilerleyebileceğine dair çalışmalar yapmıştır.

Bilgiseven'e göre kültür ile alakalı düşüncelerimiz batının eserlerinden fazlaca etkilenmiştir. Ona göre batının kaynaklarından muhakkak faydalanmalıyız fakat bu batının fikirlerini olduğu gibi almak manasına gelmemeli tam aksine süzgeçten geçirerek kendi müktesebatımıza uyarlayarak ilerlemememiz gerekmektedir. Bilgiseven'e göre kültürümüzün vahiy ile ulaştırılmış din kökeni ilgili bir parçası mevcuttur (Bilgiseven, 1989b). Ona göre kültürün dört temel cephesi vardır;

- Kültür, kısmen, sosyal yaşantının sonucudur.
- Kültür, kısmen, vahiy kaynaklıdır.

- Kültür, kısmen, sosyo-kültürel temas sonucu oluşur.
- Kültür, kısmen, sosyal grubun dinamiklerinden kaynaklanan “metamorfizm” çerçevesinde meydana gelen bir değişimi yansıtır (Aksoy, 2008).

Bilgiseven, Türkiye’nin gelişmesi ve sanayileşmesini tamamlayıp kalkınabilmesi için Türk-İslam kültürünün değerlerinin bireylere aşılanması gerektiğini söylemiştir (Koca, 2018). Ona göre kabul edilsin veya edilmesin dini tutumlar sosyal hayatı belirleyen en büyük faktördür. Kurtkan, kısmen vahiy kaynaklı olan sosyal grup faaliyetleri onunda şekillenen ve onların ortak hafızasını meydana getiren kültürü milli kültür olarak tanımlıyor (Bilgiseven, 1989b). Kurtkan bir yandan doğru ve gerçek dine varmayı diğer yandan bu din ile dünya ve ahiret bütünleşmesini araştırmıştır. Ona göre sistemi açık ve nettir; gerçek din, dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayan dindir ve bu da İslam’dır (Arslantürk ve Konuk, 2008).

Ziya Gökalp, eğitimin milli kimlik inşasında çok önemli bir yerde olduğunu savunmaktadır. Toplumsal Dönüşüm sırasında eğitimi bir araç olarak gören Gökalp, milli ve kültürel değerler çerçevesinde bir eğitim öngörmektedir (Celkan, 1990). Bilgiseven de bu görüşten beslenerek eğitimin kültürel mirası koruması ve modernleşme hedeflerini kapsamaması gerektiğini savunur. Gökalp’in eğitim konusundaki fikirlerine atıfta bulunarak eğitimin toplumsal yapı üzerindeki etkilerini tartışmaktadır (Bilgiseven, 1987).

Bilgiseven temelde ilerleme ve değişim sürecinde toplumsal sorunlara çözüm süresinde eğitimi önemli bir yere koymaktadır. Bilgiseven’e göre, gelişmek isteyen ülkelerin hedefi eğitim yolu orta sınıfın hacmini genişletmektir. Kalkınmanın sağlanabilmesi için bireylere başarı arzusunun aşılması gerekmektedir. Toplum eğitim kurumundan iki farklı konuda faydalanabilir. Bunlardan birincisi insanların değişen sosyal ve ekonomik koşulların gerisinde kalmalarını önlemek, ikincisi ise bu şartlarında önüne geçerek toplumu değiştirmektir. Bu çerçevede bunlardan ikincisi eğitimin toplum kalkınması programlarının asıl hedefidir (Bilgiseven, 1993)

Toplumsal Bütünleşme, Din ve Toplum

Bilgiseven özellikle son dönem çalışmalarında ilim ile dini bütünleştirmiştir. Kültürel ve manevi değerlere önem vermiştir (Kayadibi, 2009). Ona göre dinin sosyal bütünleşmedeki rolü büyüktür. Kurtkan sosyolojisinde dini ve kültürü bir bütün olarak düşünür. Birlik beraberliği, sosyal yardımlaşmayı ve dayanışmayı sağlayan emirleri verir. İslam dinindeki zekat, sadaka yardımlaşma ve kardeşlik gibi konulardaki emirler bütünleşmeyi sağlayan önemli esaslardır (Kayadibi, 2009).

Gökalp kendi anlayışı gereği sık sık İslami kavramları sosyolojik olarak tahlil etmiştir (Kılıç, 2008). Bilgiseven de benzer biçimde İslami kavramlar ile sosyolojik analizler yapmıştır. Gökalp ile Bilgiseven'in paralel olarak zikredilebileceği en önemli konu da sosyal bütünleşme konusudur. Sosyal bütünleşme Bilgiseven'de tevhit düşüncesine tekabül etmektedir. Ülkemizde sosyal bütünleşme deyince Ziya Gökalp ile birlikte anılacak sosyal bütünleşme anlayışını tevhit birliği düşüncesi ile paralel olarak ele alınmalıdır (Bayram ve Coşkun, 2022). Gökalp'e göre milli birlik kan bağı da olmayıp din, dil ve mefkure birliğidir. Gökalp'in Turan kelimesi ile kastettiği mana, ne başka ülkenin sınırları içerisinde kalan bir coğrafya parçası ne ırk ne kan iştiraki olmayıp kültür ve mefkure birliğidir (Bilgiseven, 1987).

Bilgiseven, yazdığı eserlerle din toplum üzerinde derinlemesine incelemelerde bulunmuş, özellikle din sosyolojisinin ve İslamiyet'le olan ilgisini ele almıştır (Günay, 2012). Toplumu düzen içinde yaşamaya devam ettirecek gerçek güç, devletlerin salt baskın otoritesi değil dinin yani İslam'ın kendi özünde mevcuttur (Bilgiseven, 1998).

Bilgiseven'de Durkheim tarafından ortaya konulan mekanik ve organik dayanışmanın sosyal bütünleşme ile ilgili fikirlerine yansımalarını görmek mümkündür (Arslantürk ve Amman, 2011). Bilgiseven'e göre bütünleşmiş toplum sahalarda varlığını devam ettirebilmiş karakteristik kültürünü geliştirebilmiş toplumdur (Bayram ve Coşkun, 2022). Bilgiseven kültürü manevi ve maddi olarak iki kısma ayrılır. Manevi değerler etrafında birleşmiş toplum, birey ve sosyal gruplar bir vücut haline gelir böylece mana etrafında bütünleşme sağlanmış olur (Bilgiseven, 2005) .

Kuşkusuz Bilgiseven'in birlik şuuru üzerine geliştirdiği düşünceleri üzerinde Ziya Gökalp'in etkisi oldukça farklıdır. Onun birlik anlayışı "Batılı modellere bir itiraz" olarak değerlendirilebilir (Güngör, 1995). Bu birlik teorisi için modern anlamda bir din sosyolojisi öncüsü

olan Ziya Gökalp'e karşılık olarak üretilen anti-tez olduğu ve yeni dini sentez çıkarttığı belirtilmektedir (Kılıç, 2008). Ziya Gökalp'ten etkilenerek Türkiye bütünlüğü Türkçülük, Milliyetçilik ve İslamcılık anlayışına dayanarak sağlanacağını, Türkçülük ve milliyetçiliğin dahi temelinin tevhit yardımı ile oluşturulabileceğini belirtmemiz mümkündür (Atasoy ve Gedik, 2021).

Bilgiseven'e göre dört çeşit toplumsal bütünleşme biçimi vardır. Bunlar; tesadüfi, zorunlu, fonksiyonel ve mana etrafında bütünleşmedir. Onun odaklandığı bütünleşme türü mana etrafında bütünleşmedir ve diğer bütünleşme türleri için mihenk taşıdır. Bilgiseven'in toplum anlayışının temelini oluşturan tevhit dini sosyolojik bir içerik etrafında İslamiyet'in özgün mesajı, toplumu mana etrafında bütünleştiren, zorlama ile oluşmayan temel unsurdur (Bilgiseven, 1985). Ona göre milliyetçilik ve Türkçülük düşüncesi dahi ancak tevhit birliğinin sağlanması ile mümkün olabileceğini savunmaktadır (Atasoy ve Gedik, 2021). Ona göre tüm kültürel farklılıklara rağmen; cinsiyet, ekonomik, mezhep, bölgesel farklılıklardan doğan çözümleri ortadan kaldırıp halkı tevhit çatısı altında bütünleştirmek en temel amaç olmalıdır (Bilgiseven, 1990).

Bilimsel araştırma ve metotları konusunda "Sosyal İlimler Metodolojisi" kitabını yazmıştır. Bilimsel araştırma yaparken nelere dikkat edilir, hangi araştırma teknikleri ve metotlarının nasıl ve ne şekilde kullanılacağını anlatmıştır (Kayadibi, 2009). Yöntem, araştırma yolu ile bulunup ortaya konulabilecek somut sebep-netice ilişkilerini ve bunların temelinde yer alan soyut ilmi kuralları tespit etmek için izlenmesi gereken yol demektir (Bilgiseven, 1994). Bilgiseven'in yöntem anlayışı hem sosyolojinin hem de içinde yaşamış olduğu toplumun sorunlarını çözümleme ve gelişmesinde doğrudan bağlantılıdır. Ona göre yöntem sadece bilim değil insan kalitesinin artırılması için de gereklidir.

Bilgiseven'in yönteminde Gökalp ve Fındıkoğlu'ndan hareketle İslamiyet'in pozitif ilimlerle uyumlu olduğunu ileri sürmüştür (Bilgiseven, 1988b). Yöntemsel farklılıkları akılcılık, tecrübecilik, tek sebeplilik, çok sebeplilik, içten araştırma, dıştan araştırma ve bağdaştırıcı yöntemler olarak adlandırılır ve bu yöntemlere Batı ve Türk-İslam dünyasından temsilcileri ile örnek vererek incelemektedir (Koca, 2018). Sezgici akla büyük önem vermesinin yanında ona göre bir milletin tarihini ve tarihteki büyük önemli temsilcileri unutmaması kendi benliğini kaybetmesi anlamına geleceğinden tarihsel metoda da çok önem vermiştir.

Bilgiseven sosyal bütünü içinde mümkün varlıklar olarak içten bir bakışla mana odaklı bir incele olan içten araştırma ve herhangi bir nesneyi araştırır gibi toplumdaki değişim ve sosyal olguların bağımsız faktörler olarak bağımlı bir faktör üzerindeki etkilerini inceleyen dıştan araştırmanı bağdaştırıcı metodoloji ile birlikte işe koşulması gerektiğine işaret eder. Böylece bağdaştırıcı metot hem sebep-sonuç ilişkilerinde tespit edilen nedensel bütünlüğü dıştan gözlemleyerek hem kültürün çeşitli unsurlarını yardımı ile her iki yöntemi birleştirir. Günümüzde gittikçe daha fazla rağbet gören karma yöntemlerin tercih edilmesinin sebebi de bu her iki sahayı birleştirme çabasıdır.

Sonuç

Ziya Gökalp Türk Sosyolojisinde kalıcı etkiler yaratmış bir düşünürdür. Ziya Gökalp, özellikle “Türkleşme, İslamlaşma, Muasırlaşma” düşünce yapısının temelini oluşturan bu üç kavramla Türk toplumunun modernleşmesini açıklayan aynı zamanda İslam’ın ilmi mükteşebatını devre dışı bırakmayan bir düşün havuzu geliştirmiştir. Milliyetçilik, sosyolojik kuramlar, eğitim, kültür, toplumsal değişim ve dönüşüm konularında hem eserleri hem de akademik katkıları ile yeni kurulan devletin felsefi temellerinin oluşumuna katkı sunmuştur. Özellikle mili kimlik, kültür ve eğitim gibi konularda etki bırakmış ve Âmiran Kurtkan Bilgiseven’in düşünce dünyasında güçlü bir yer edinmiştir. Toplumun modernleşmesi sürecinde toplumsal değişim ve dönüşüm bağlamındaki sorunlara milli kültür ve kimliğin korunması ve gelecek nesillere taşınarak kültürel mirasın devamlılığının sağlanması açısından önemli fikirler üretmiştir. Bu çerçevedeki üretimleri Bilgiseven’in analizlerine doğrudan yansımıştır. Gökalp’in ‘hars’ ve ‘medeniyet’ kavramlarını yeniden yorumlayarak Türk toplumun modernleşmesi noktasında geleneksel değerlere de önem vermiştir. Bilgiseven modern eğitim sisteminin de milli kimliği güçlendiren bir yapıda olması gerektiğini savunmuştur. Bu fikirler sadece teoride kalmayarak onun eğitim politikaları tartışmalarına da yansımış ve günümüzde de geçerliliğini koruyan tartışmalara zemin oluşturmıştır. Buna ek olarak Gökalp’in toplumsal bütünleşme ile ilgili görüşleri ve bunun din ile örtüşen dokusu Bilgiseven’in kültür ve toplumsal bütünleşme düşüncelerinin mayasını oluşturmıştır. Pozitif bilimlere karşı yaklaşımları ile yöntem konusunda da Bilgiseven’in Gökalp’ten beslendiği görülmektedir.

Sonuç olarak Gökalp ve Bilgiseven'in görüşleri modernleşme ve toplumsal bütünleşme açısından çok önemli doneler sunmaktadır. Bu iki düşünürün eserleri, milli kimliğin korunması ile modernleşme arasında kurulan köprü ve dengeyi anlamamız açısından rehber niteliktedirler. Gelecekte yapılacak çalışmalar bu iki düşünürün derinlemesine incelenmesi ile bütünleşme, eğitim ve kültür politikalarını şekillendirme konusunda yeni açılımlar sağlayabilir.

Kaynakça

- Aksoy, Mustafa. 2008. "Âmiran K. Bilgiseven' in Kültür Kavramı Hakkındaki Eleştirileri". *Türk Dünyası Araştırmaları* (176).
- Arslantürk, Zeki. 2022. *Türk-İslam Düşünce Tarihinde Sosyal Düşünme Geleneği ve Milli İnşacı Türk*. 2.Baskı. Kars: Ertem Kafkas Yayınları.
- Arslantürk, Zeki, ve Tayfun Amman. 2011. *Sosyoloji*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Arslantürk, Zeki, ve Savaş Konuk. 2008. "Milli-İnşacıTürk Sosyolojisi ve Âmiran Kurtkan Bilgiseven'in Din Sosyolojisi Anlayışı". *Türk Dünyası Araştırmaları* (176):19-55.
- Atasoy, Fahri, ve Sümeyye Gedik. 2021. "Amiran Kurtkan Bilgiseven'in Bütüncü Yaklaşımı Üzerine Bir Değerlendirme". *Toplum, Ekonomi ve Yönetim Dergisi* 2(1):1-17.
- Bayram, Kayhan, ve Ali Coşkun. 2022. "Amiran Kurtkan Bilgiseven'de Sosyal Bütünleşme ve Tevhit Birliği". *Turkish Studies-Religion* 17(4):467-80. doi: <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.62841>.
- Bilgiseven, Âmiran Kurtkan. 1982. *Genel Sosyoloji*. İstanbul: Divan Yayınları.
- Bilgiseven, Âmiran Kurtkan. 1985. *Din Sosyolojisi*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Bilgiseven, Âmiran Kurtkan. 1987. *Eğitim Sosyolojisi: Kavramlar, Teoriler, Eğitim Yolu ile Kalkınma Esasları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Bilgiseven, Âmiran Kurtkan. 1988a. "Ziyaeddin Fahri'nin, Ziya Gökalp'e ve Durkheim'e Kıyasla, Fert ve Cemiyet Dengesi Açısından Din'e Atfettiği Rol". *Sosyoloji Konferansları* (22):45-54.
- Bilgiseven, Âmiran Kurtkan. 1988b. "Ziyaeddin Fahri'nin, Ziya Gökalp'e ve Durkheim'e Kıyasla, Fert ve Cemiyet Dengesi Açısından Din'e Atfettiği Rol". *Sosyoloji Konferansları* (22):45-54.
- Bilgiseven, Âmiran Kurtkan. 1989a. *İslâmiyetin Kültürel Özellikleri ve İslâm Kavramları*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Bilgiseven, Âmiran Kurtkan. 1989b. "Manevi Kültürümüz ve Batı Kültürü". *Türk Edebiyatı Dergisi* (187).
- Bilgiseven, Âmiran Kurtkan. 1990. *Türkiye'de Sosyal Çözülme Tehlikeleri*. İstanbul: Filiz Kitapevi.

- Bilgiseven, Âmiran Kurtkan. 1993. "Sağlıklı Sanayileşmenin Sosyal Temelleri". *Sosyoloji Konferansları* 24:1-14.
- Bilgiseven, Âmiran Kurtkan. 1994. *Sosyal İlimler Metodolojisi*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Bilgiseven, Âmiran Kurtkan. 1998. *İlm-i Ledün (Genel Teopoloji)*. Genç Sosyologlar Derneği Yayınları.
- Bilgiseven, Âmiran Kurtkan. 2003. *İmtihan*. İstanbul: Filiz Kitapevi.
- Bilgiseven, Âmiran Kurtkan. 2005. *Türk Milletinin Manevi Değerleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Bora, Tanıl. 2017. *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasî İdeolojiler*. 2.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Celkan, Hikmet Yıldırım. 1990. *Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çelik, Celaledin. 2006. "Gökalp'in Bir Değişim Dinamiği Olarak Kültür-Medeniyet Teorisi". *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (21):43-63.
- Demirçin Efe, Tuba. 2014. "Amiran Kurtkan Bilgiseven'in Tasavvuf Anlayışı". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 2(1).
- Erkal, Mustafa E. 2008. "Prof. Dr. Amiran Kurtkan Bilgiseven". *Türk Dünyası Araştırmaları* (176):15-19.
- Gökalp, Ziya. 1976. *Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gökalp, Ziya. 1977. *Makaleler III*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Günay, Ünver. 2012. *Din Sosyolojisi*. 11.Baskı. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Güngör, Erol. 1995. *Dünden Bugüne Tarih-Kültür- Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- İnan, Mesut. 2013. "Türkiye'de Din Sosyolojisi Çalışmalarına Amiran Kurtkan Bilgiseven'in Kavramsal Katkısı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (39):396-413.
- Karaman, Kasım. 2012. "Amiran Kurtkan Bilgiseven Bibliyografyası". *İstanbul University Journal of Sociology* 3(11):47-62.
- Karpat, Kemal H. 2002. *Modern Türki-ye'de Siyasî Düşünce-Cumhuriyete Devreden Düşünce Mirası, Tanzi-mat ve Meşrutiyetin Birikimi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kayadibi, Fahri. 2009. "Prof. Dr. Âmiran Kurtkan Bilgiseven'in Ardından". *Sosyoloji Konferansları* (40):25-31.
- Kılıç, Ahmet Faruk. 2008. *Ziya Gökalp'in Din Sosyolojisi*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Koca, Mehmet. 2018. "Âmiran Kurtkan Bilgiseven'in Toplumsal Değişme ve Kalkınma Anlayışı". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11(3):2024-39.